

וצוה ה' שיתן המים תחילה והעפר למעלה — הטעם, כסדר אשר המה בעולם. ותמצא שחכמים שאמרו שאם הקדים העפר לא עשה כלום, אמרו, אם היו מעורבים — כשרים. והוא הענין עצמו שהם סדורים מים ועפר, כי יש חלק שהמים למטה והעפר למעלה ויש חלק שהמים אצל העפר, אבל עפר למטה אין דוגמא זו בסדר מים החיים. ולרבי שמעון שאמר שם אפילו עפר למטה, סובר שאין להקפיד כי יש מים למעלה מהעפר, ודי שיתקדשו המים בכלי, זהו חיותם להרגיש בהרגש הצריך לענין.

וצוה ה' לכתוב פרשת סוטה בהזכרות שבה, ומוחקים כל הכתב במים ובעפר ההוא. והטעם — לתת כח בהם לעשות מעשה אשר יחפצו עשות.

וצוה עוד שיקריב מנחה מהשעורים — הטעם, דוגמא למנחה פחותה שהביא קין בתחילת העולם. וזה נסבב מחטא אדם וחווה. והוא הזכרת עון אשר גרם בכי למים וקללה לאדמה, והוא מאמר מנחת זכרון מזכרת עון.

ואז ישקה האשה המים.

והנה בבוא המים ההם במעי האשה במיחוי השם בתוכו, אם האשה טמאה, הנה השם ההוא על ידי המנחה שמזכרת עון, יזכור עון הקודם וירגישו המים, ובוזה יהיו מרים, כי יזכרו יגונם ובכיתם, וה' מחה את דמעתם, והן האשה הטמאה תסובב מרתם, ובאו בה המים המארים למרים — יחתכו מעיה, יעשו בה נקמה, כי זאת האשה הגורמת בכיתם. ובכח השם הניתן בהם ינקמו נקמתם ממנה.

והיודע חטא חוה בזוהמת נחש, ידע כי הוא זה עון הראשון אשר העלה שכינת אור עליון מעולם זה התחתון, וכפי זה, האם ימצא איש את אויבו וישלחו? ויקיימו בה 'הבא להרגך השכם להורגו' ויעשו נקמה בה, בין המים בין העפר, שלשניהם יש גרם רעה. והגם שלא הזכיר הכתוב אלא מים, יש בו גם העפר.

ואם לא נטמאה וגו' וטהרה וגו'. כפל לומר 'וטהרה', לצד שבא לומר כי מלבד שתנקה האשה מהמים ולא ישחיתוה, עוד לה ונקתה ונזרעה זרע — לזה התנה וטהרה — פרוש, לא נטמאת בנתינת שכיבתו של איש מבלעדי אישה, וטהורה מדבר מגונה שהוא מעשה הנואפים הקודמים לביאה, חשק הזולת וחבוק ונשוק ודומה לו. אז הוא שייטיבו לה המים ככל הכתוב, אבל אם לא נטמאה אבל לא נטהרה מענפי החטא, הגם שתנקי מהעונש לא יגיעוה טובות האמורות...!

דף יז

'ה"י דגביה דריבויא — ריבויא היא' — יש מי שפירש [דלא כפרש"י], ה"א הכתובה אצל 'את', את האלות, באה לרבות (ואעפ"י ש'את' לבדו אינו בא לרבות לר"מ). ובוזה יש לישב קושית התוס' ממה שמצינו במקום אחר שרבי מאיר אינו דורש ה"א — כי דוקא כאן שנאמר 'את ה...'. דורש רבי מאיר ה"א. (עפ"י חדושי הגר"ר בנגיס ח"ב ג, א)

'והא לית ליה לר"מ 'מכלל לאו אתה שומע הן? אמר רבי תנחום: הנקי כתיב' — לולא פרוש רש"י יש לומר שממשמעות הנקי משתמע שכבר יש קללה שצריכה להנקות הימנה, ואינו כשאר 'מכלל לאו אתה שומע הן' שאין שם משמעות ישירה (שפת אמת).

עוד יש לפרש: צורת 'הנקי' משמעה ציווי, והרי אין שייך לצוות עליה להינקות [ואמנם כתב ראב"ע שמשמעותו כתאור העתיד, כמו 'מות בהר', אך גם שם דרשוהו רז"ל — התקן עצמך לצרכי מיתה] — אכן מבורר בספרי שאומרים לה, אם טמאה את — הנקי עצמך מהמים, כלומר המנעי משתייתם [כדמצינו לשון 'נקי' במובן זה בכמה מקומות. ע' ב"ק מא ועוד]. וזוהי כוונת ר' תנחום 'הנקי כתיב' — לשון ציווי, ובהכרח הכוונה שאומר לה אם טמאה את סופך להחנק מן המים, לכן תנקי עצמך מהם, שלא לשתות. (משך חכמה — נשא ה, יט)
ע"ע בחדושי הנצי"ב; הקדמת הט"ז לזורה-דעה.

'אינו כותב לא על הלוח ולא על הנייר ולא על הדיפתרא אלא על המגילה שנאמר בספר' — לוח ודיפתרא (שהיא קשה) ממועטים מ'ספר' מפני שאינם נגללים. אבל נייר לכאורה נראה שעשוי כעין קלף [והיינו עור שהזכיר רש"י] והוא נגלל. ושמא גם הוא אינו נגלל, ועכ"פ אינו משמש בגלילה דרך כלל.

ובתוס' בשבת (עט:): כתבו שאין פסול אלא נייר מחוק. ומשמע משום שהוא מחוק אינו קרוי 'ספר'. אבל במנחות (לא:): כתבו התוס' שגם נייר שאינו מחוק פסול. ואפשר משום שסתם ספר הוא על הקלף, הלכך כל מקום שכתוב 'בספר' מתפרש על הקלף ולא על הנייר. (עפ"י חדושים ובאורים.)

ומצינו בכמה מקומות מיעוטים ודרשות המבוססים על ההנחה שהתורה דיברה כפי דרך העולם [בשעת מתן תורה — שהדרשות נדרשו לפי מצב המציאות בשעת מ"ת, כדברי התשב"ץ לענין כל שיש לו שם לוואי. וע' גם בריטב"א שבת לה. אודות שיעור כלי הבא במדה, שנקבע לפי דור מתן תורה שהיו גבורי כח]. הנה כמה ציוני דוגמאות לכך; — ע' כרתי (סב) בענין בהמה לאו לאברים עומדת; שו"ת דובב מישרים (ח"א ו) בבאור הלימוד שאין איסור חל על איסור. וכן ערש"י ראש השנה ה: ד"ה יפסל. וביומא (סג: ד"ה הראוי) הביא רש"י פירוש שדורשים מ'אל פתח אהל מועד' להוציא קדשי בדק הבית, מאחר וסתמן בעלי מומים שאינם ראויים למזבח. וכגון זה מצאנו מחלוקת אמוראים, אם יש לדרוש על סמך הסברא שהתורה דיברה על רוב אופנים — ע' כריתות כה: א"ל רבין רוב פשעים לאו בני קרבן. א"ל מידי רוב כתיב...!. וע' פסחים כא. 'מידי רוב מים כתיב?!'. וככלל נראה מכמה מקומות שדיני התורה נאמרו בכדרכן, ומשום כך האוכל שלא כדרך אכילה פטור. כן כתב בקובץ שעורים פסחים כג. ואפשר שאין כלל זה מוסכם — ע' בפירוט ביוסף דעת פסחים (שם).

(ע"ב) 'כתבה איגרת — פסולה, בספר אמר רחמנא' — רש"י כאן פרש 'איגרת' — ללא שרטוט. ויש מפרשים (עפ"י רש"י ותוס' במנחות לב:): שכתבה ללא דקדוק בחסרות ויתרות. ובכלל זה שלא כתב בכתב אשורי, אלא בכתב אחר, או שצרף אותיות כדרך הסופרים שמצרפים אותיות א' ו-ל', וכדומה. (תוס' רא"ש. וע' שו"ת הריטב"א קמב; תשב"ץ ח"א ב; חדושי הגרי"ז והנצי"ב כאן).

ענינים רמזים וציונים

'איש ואשה זכו — שכינה ביניהם. לא זכו — אש אוכלתן' — ויהיה שלום גדול בין איש לאשתו, כי שם י"ה שורה ביניהם, כמו שאמרו רבותינו ז"ל... ואם עושים מחלוקת חס ושלום, אז מוחקים השם ונשאיר אש ואש בר מינן. והנה נודע גודל המצוה

של הבאת שלום בין אדם לחבירו, ומכל שכן בין איש לאשתו, ואם אמרו באשת חבירו כן, קל וחומר באשתו, שיראה הוא והיא שיהיה שלום ביניהם, ואז אשריהם בעולם הזה וטוב להם לעולם הבא. (של"ה הק' – שער האותיות 'דרך ארץ')

'דריש רבא: בשכר שאמר אברהם אבינו ואנכי עפר ואפר זכו בניו לשתי מצות, אפר פרה ועפר סוטה' – באמרו ואנכי עפר ואפר השפיל עצמו לשני הקצוות; העפר, מעולם לא היתה בו צורה חשובה, אך יכול לקבל צורה, לעשות ממנו כלי חשוב, או לזרוע בו ולגדל בו צמחים. והאפר – בעבר היתה בו חשיבות, ומעתה אינו בר גיבול ואינו מגדל צמחים. והו שאמר על עצמו שמעולם לא היה דבר חשוב, וגם אינו עומד להיות יוצא ממנו דבר חשוב. כנגד השפלת עצמו על העתיד ('אפר'), זכה לאפר פרה – המטהר את הטמא מכאן ולהבא. וכנגד העבר ('עפר'), זכה לעפר סוטה – שמברר שהיתה טהורה עד עתה. נמצאו שניהם מדה כנגד מדה. (עפ"י בית הלוי – פרשת וירא. וראה קרן אורה; העמק דבר – וירא, ובמרומי שדה כאן).

'...אין בתורה שכר הסכמי. מה'עפר ואפר' של אברהם אבינו צמחה רוחניות וקדושה: שלום בית, טהרה מטומאת מת, כפרה על מעשה העגל – כל זה צמח מהכנעת אברהם אבינו עד עפר, כי סגולה זו טמונה בהכנעת הנברא לפני בוראו, וזוהי היצירה השניה שביצירת האדם עפר מן האדמה. (מתוך עלי שור ח"א עמ' קפב)

בשכר שאמר אברהם אבינו אם מחוט... –

'העצות למחשבות זרות והרהורים הוא מצות ציצית ותפלין, וכמו שאמרו בשכר שאמר אברהם אבינו אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו לחוט של תכלת ורצועה של תפלין – כי שורש כל הדמיונות ומחשבות זרות, הוא רק בלב חומד לעניני עולם הזה, אבל הנקי מזה לגמרי, כאברהם אבינו עליו השלום, שמידתו זיכוך האהבות והתאוות בלתי לה' לבדו, ונתברר אז, כמו שכתוב אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברם – כי לא רצה בשום דבר מעניני עולם הזה, רק מה שהש"י יתן לו, בשביל כן זכו בניו לשתי מצוות אלו השומרות אותם גם כן מזה...'. (צדקת הצדיק רכ. ע"ש עוד בהרחבת הענין. ובלקוטי מאמרים לר"צ הכהן עמ' 154).

'היה רבי מאיר אומר: מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין? מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד... – על ענין זה – בדרך הדרוש, הרמז והמוטר – ע' בספרי האחרונים:

משך חכמה (שלח ד"ה כל) (צורתו של יעקב – שהוא מעין שופריה דאדם הראשון – חקוקה בכסא הכבוד, והוא הבריח התיכון, כתכלת הממוגז את הצבעים כידוע. והו ציצית דמארי עלמא). שם (ד"ה כוונת מצות ציצית) (התכלת הסובב על הלבן הוא מראה הקשת שעליו אמר יחזקאל: 'כמראה הקשת כן מראה הנוגה סביב הוא מראה דמות כבוד ה"'. לרמז: גם במעשה האדם הנוחר, ישנו עור אלקי ומעשה ה"'.)

דעת חכמה ומוטר (מא, עמ' קכב) (= ענין מעשה המצוות והקבלתם ל'למעלה')

משנת רבי אהרן ('עון עקבי יסובני-ג, עמ' קטז) (= המעשים ה'קלים' בעולם הזה, יש להם השתוות לעולמות העליונים, שהחכמה בכל העולמות — אחת היא. ובציצית, שהיא ענין גשמי, ישנו ענין חכמה השייך לכסא הכבוד)

שיחות מוסר (תשל"ב יט, עמ' סח) (= התקשרות האדם לדבר שרואהו, לדומה לו ולדומה לדומה)

עלי שור (ח"א שער ב פרק יז) (= על כחו החזק של ה'ציור' שבלב)

בן יהודע (מנחות מג:) (= מדרגה רביעית לכסא הכבוד. לכך נבחרה התכלת למצות ד' כנפות, לרמוז לזה) **'ציצית הכנה'** ('מעלות הציצית') (= התכלת רומזת לאמונה בה' ובהשגחתו הפרטית ולכך זכה בה אברהם שאמר: הרימותי ידי.. אם מחוט...; התכלת, הדומה לרקיע וכה"כ — צבעו של עם ישראל לפי תכונתו: אמונת היחוד וגילוייה בעולם).

קומץ המנחה (עט, עמ' 75) (= הכסא רומז ליראה. והתכלת הוא גוון היראה, כמו שאמרו בזהר ס"פ שלח. ועל כן דומה לרקיע שהוא בחינת כסא הכבוד, כמו שנאמר 'השמים כסאי'. וע"י היראה נכבשת התאוה.

כי הכסא הוא מקום המושב למלך, ואין מקום מכיל ומחזיק ישיבת השי"ת, כלומר משיג מציאות השי"ת, אלא כבישת התאוות, כי התאוה היא מסך המבדיל מלהשיג רוחניות, כי ענין התאוה היא התדבקות בחומר, וכל זמן שדבוק בחומר אי אפשר להשיג רוחניות. על ידי פתיל תכלת המביא לאדם יראת שמים, יכול לזכות למדרגת 'כסא'.

מחשבות חרוץ (עמ' 21) (= כל הדמיונות הגוברות בלב בני אדם הן רק מצד השכחה באמת, שבה דבוק נפש הישראלי. וע"ז היא מצות ציצית, שסגולתה שלא לתור אחרי דמיונות ע"י הזכירה במצות השי"ת, שהציצית מעוררת יראה בלב האדם, כידוע בזהר בסוד הציצית והתכלת, שבכל מצוה יש ענין מיוחד, וזו המצוה מעוררת יראה המביאה לידי זכירה, שהשכחה באה רק מפני העצלה אשר מפלת תרדמה, וע"י יראה ופחד ה' הוא מתעורר משנתו. וע"כ תכלת דומה כו' עד לכסא הכבוד, ששם גילוי שכינה המביא מורא גדול).

דף יח

הערות ובאורים בפשט

'בעי רבא כתב שתי מגילות לשתי סוטות ומחקן לתוך כוס אחד מהו...' — יש להקשות, כיצד אפשר להתיר לאשה לשנות מים של חברתה, והלא שותה מים של הקדש שלא כדין. [ואעפ"י שאם זינתה אפשר שאין זו הנאה, שהרי תמות בשתיה זו, אך הלא אפשר שטהורה. ועוד, כששותה לצמאה ודאי הנאה היא].

ויש לומר, הואיל ומערבים במים דבר מר (כדלהלן כ), הרי זו שתיה שלא כדרך הנאתן (כדברי הרמב"ם — מאכלות אסורות יד) ואין בזה איסור תורה, אף לענין מעילה (כדמוכח מפסחים כו). ובפשטו יש לומר שבעיית רבא אינה לענין לכתחילה אלא בדיעבד אם עלתה לה שתיה. (עפ"י קהלות יעקב סוטה ה).

כתירוז האחרון יש לומר להשיטות שהקדש אסור אף בשלא כדרך — עתוס' סנהדרין פ. ד"ה בשור; אגרות משה יו"ד ח"א רכט, ב — בדעת הרמב"ם.

ה. לא נתבאר אם קבלת כל דם הצפור מעכב או רק לכתחילה. גם לא נתבאר אם לאחר שנתקבל הדם במים נשפך מהתערובת כולה, האם צריך שתהא רביעית קיימת בשעת טבילה לעכב. (חדושים ובאורים. וע"ע חזו"א קמו).

ג. לדברי חכמים יש ליתן המים תחילה ואם נתן האפר תחילה — פסול (מים חיים אל כלי). ורבי שמעון מכשיר (ונתן עליו מים משמע שהאפר קודם; מים חיים אל כלי משמע שהמים קודמים, הלכך רצה זה נותן רצה זה נותן. ולדברי חכמים, זה שנאמר ונתן עליו מים — ללמד שאחר נתינת העפר צריך להפך המים עליו ולערבם עמו).

א. הרמב"ם פסק כחכמים. (וכן הוא בשו"ת רשב"ש תעד). וכן נקטו התוס' (ביומא מג.), והקשו על רש"י שכתב שהיו נותנים האפר על המים (וע' אור הישר).

ב. נתן תחילה את האפר, צדד השפת-אמת (בתמורה יב): שחזור ונותן אפר על המים וכשר.

דף יז

כב. א. מגילת סוטה — מה היה כתוב בה?

ב. במה כותבים מגילת סוטה? על מה כשר לכתבה?

א. מגילת סוטה כתובות בה האלות האמורות בפרשת הסוטה, ונחלקו תנאים בדבר; — רבי יהודה ממעט בכתב — אינו כותב אלא יתן ה' אותך לאלה ולשבעה בתוך עמך בתת ה' את ירך נפלת ואת בטנך צבה. ובאו המים המאירים האלה במעיך לצבות בטן ולנפל ירך.

רבי מאיר אומר: אם לא שכב איש אתך ואם לא שטית טמאה תחת אישך — הנקי ממי המרים המאירים האלה. ואת כי שטית תחת אישך וכי נטמאת ויתן איש בך את שכבתו מבלעדי אישך. יתן ה' אותך לאלה ולשבעה... ולנפל ירך.

רבי יוסי אומר: לא היה מפסיק אלא כותב הכל. אם לא שכב איש... מבלעדי אישך. והשביע הכהן את האשה בשבעת האלה ואמר הכהן לאשה יתן ה' אותך לאלה ולשבעה... ולנפל ירך. ואמרה האשה אמן אמן.

רבי יהודה דורש למעט; אלות — אלות ממש. האלות — למעט קללות הבאות מחמת ברכות — ('אם לא שכב...'). אלה — למעט האלות שבמשנה תורה. האלה — למעט צוואות — ('והשביע הכהן...') וקבלות אמן — ('ואמרה האשה...').

רבי מאיר דרש מהאלות — לרבות קללות הבאות מחמת ברכות.

רבי יוסי הוסיף ודרש מאת — לרבות צוואות וקבלות.

הלכה כרבי מאיר, שכך סתם תנא דמתניתין.

ב. אין כשר לכתוב את המגילה אלא בדיו (ומחה — כתב שיכול להימחות, להוציא קומוס (= שרף האילן) וקנקנתום וכל דבר שמשאיר רושם) ועל הקלף (בספר — להוציא לוח, נייר ודיפתרא (=עור שאינו מעובד כל צרכו, שלא עופץ)).

א. צריך עיון אם דיו דוקא או כל כתב שנמחה. (שפת אמת). ובחדושים ובאורים כתב שאין

כשר אלא בדיו דהיינו שחור, ולא בשאר צבעים. וכן הביא משיירי קרבן על הירושלמי.

ב. מדברי התוס' בשבת (עט:) מבואר שנייר שאינו מחוק כשר למגילת סוטה. ובמקום אחר כתבו שגם נייר שאינו מחוק פסול (מנחות לא:). וע' בחדושי הנצי"ב.
ג. נחלקו תנאים בירושלמי, האם כותבים מגילת סוטה על עור בהמה טמאה, משום שניתנה למחיקה (רבי שמעון), אם לאו (רבי אליעזר בן שמוע ור"א ברבי שמעון). ופסק הרמב"ם (ח,ג) שאין כותבים.
וכתב המנחת-חינוך (שסה,לה) שבדיעבד כשר לכולי עלמא. ועוד נראה, אם כבר כתב על הטמאה, עדיף להשתמש בה ולמחקה במים ולא יכתוב אחרת ויגנוז את זו. ובספר חדושים ובאורים צדד לפסול בדיעבד.

כג. א. ה"א הידיעה — באה לרבות או למעט?

ב. האם דורשים 'את'?

א. מבואר בסוגיתנו שרבי יהודה דרש ההה"ן שבפרשת סוטה למעט. ורבי מאיר דרש ה"א הכתובה אצל ריבוי — לרבות, וה"א שאצל מיעוט — למעט. (ורבי יוסי דרש ה"א לרבות. וה"א שנאמרה לגבי מיעוט לא דרש בה כלום, שדרך הכתוב כן. עפ"י רש"י).

א. התוס' העירו מסוגית הוריות שרבי מאיר לא דרש ה"א לרבות ורבי יהודה דרש.

יש אומרים שאין כלל אחיד בדבר אלא הכל לפי פשטות הדרש ומשמעות הכתוב. (ע' תוס' שאג"ן. וכ"כ הטורי-אבן מגילה יז לישב כמה קושיות).

ויש מי שכתב שרבי יהודה בכל מקום דרש ה"א לרבות, ורק כאן דרש למעט מפני שהיא סמוכה ל'את' והרי זה ריבוי אחר ריבוי שאינו בא אלא למעט. (עפ"י חדושי הגר"ר ח"ב נ. וע"ע בישוב קושית התוס' בקרן אורה).

ב. מצינו שנחלקו רבי וחכמים (להלן לב: ובעוד מקומות), האם לדרוש ה"א דהדברים למעט.

ב. לדברי רבי יוסי דורשים את לרבות [וכשיטת רבי עקיבא, עפ"י נחמיה / שמעון העמסוני]. ורבי מאיר אינו דרש.

משמע בסוגיתנו שרבי יהודה אינו דרש את לרבות. והתוס' העירו מהסוגיא במנחות שדרש 'את' לרבות. ויתכן לחלק בין 'את' ל'ואת'. ועוד יתכן שאין בדבר כלל אחיד בכל המקומות, לפעמים דורשים 'את' ולפעמים אין דורשים. וכן נראה להוכיח בשיטת רבי שמעון. (עפ"י תוס' מנחות יא: ד"ה ורבי שמעון. ועתוס' בכורות ו שצדדו להלכה שאין דורשים 'את').

ויש מי שכתב שלעולם לרבי יהודה 'את' בא לרבות, ודוקא כאן אינו מרבה משום ריבוי אחר ריבוי, כאמור לעיל. ורבי מאיר סובר ש'את' בלבד אינה לרבות, אבל 'את ה...'
דורשים לרבות. (עפ"י חדושי הגר"ר בנגיס ח"ב ג).

בדרך אחרת: לרבי יהודה 'את' לא באה לרבות אבל 'את כל' — לרבות. [ורבי שמעון דרש 'את' לרבות, וכן 'כל' לרבות, ולשיטתו 'את כל' הוי ריבוי אחר ריבוי ובא למעט].

(הגר"ר בנגיס — ח"א יח).

דפים יז — יח

כד. אלו דברים פוסלים את המגילה?